

Aurelius Augustinus

Goed onderwijs

Christendom voor beginners

[De catechizandis rudibus]

Ingeleid, bezorgd en vertaald
door Vincent Hunink
en Hans van Reisen

Inhoud

Inleiding	7
Aankomend leraar	8
Deogratias, een bezorgde leraar	9
Augustinus, een ervaren voorganger	10
Geloofsvorming in de vroege kerk	13
Goed onderwijs: christendom voor beginners	22
Achtergronden	27
Waarde en invloed	29
Tekst en vertaling	32
Bibliografie	35
1 Latijnse tekstuitgaven	35
2 Vertalingen	35
a. Nederlandse vertalingen (chronologisch)	35
b. buitenlandse vertalingen (op taal, chronologie en vertaler)	
Duits	36
Engels	37
Frans	38
Italiaans	38
Spaans	39
3 Achtergrondliteratuur	39

Goed onderwijs; Christendom voor beginners (Latijn/Nederlands)	41
Voorwoord (1-4)	41
1 Goed onderwijs geven	47
Het verhaal vertellen (5-10)	47
Instructie en bemoediging per doelgroep (11-13)	57
Blijmoedig doceren (14-22)	64
2 Praktische inleiding in het christendom	81
Verschillende doelgroepen (23-24)	81
Modelbetoog (24-49)	83
De juiste motivatie (24-27)	83
Rondgang door het Oude Testament (28-39)	88
Rondgang door het Nieuwe Testament (39-49)	104
Verdere instructie (50)	117
3 Het christendom in een kwartier	119
Aanleiding (51)	119
Verkort modelbetoog: kern van de leer (52-55)	119
Register op bijbelteksten	127
Over de vertalers	130

Inleiding

Wie herinnert zich niet iets van het eerste onderwijs in de vroege jeugd? De opwinding bijvoorbeeld om achter een combinatie van lettertekens begrijpelijke woorden te zien, zodat je woord voor woord en later zin voor zin leerde lezen. De verwondering om cijfers van elkaar te onderscheiden, zodat je leerde rekenen in grotere aantallen dan met tien vingers en tien tenen mogelijk is. Wie weet nog welke materialen je kreeg om te leren schrijven of beter te tekenen? Met welke instrumenten je in de klas met elkaar leerde musiceren? Of met welke toestellen je in de gymzaal snel leerde bewegen of langzaam balanceren? Misschien staat zelfs het eerst aangeleerde zinnetje in het geheugen gegrift bij het onderwijs in vreemde talen: ‘This is a book’, ‘Voilà Pierre. Pierre est un garçon’.

De school is er niet alleen om allerlei vaardigheden aan te leren, maar functioneert ook als een kweekplaats voor normen en waarden. De herinneringen daaraan zijn dikwijls minder concreet. Hoe leerde je bijvoorbeeld spelletjes op het speelplein zonder ruzie te maken? En als er toch bonje ontstond, gold dan alleen het recht van de sterkste? Of werd ook rekening gehouden met kwetsbare klasgenoten? Door wie leerde je bemiddelen om conflicten op te lossen?

Soms worden echter momenten van geestelijke vorming nadrukkelijk in hoofd en hart bewaard. Vraag katholieke ouderen wat zij nog weten van hun eerste communie op zeven- of achtjarige leeftijd en er volgt meestal een levendige impressie van kleurrijke, feestelijke details. Of vraag eens naar treurige momenten, zoals wanneer een klas- of schoolgenootje ernstig ziek werd of verongelukte: ook vele jaren later nog kan iemand daar ontroerd door raken.

Aankomend leraar

Iedereen kan als leerling onbevangen putten uit eigen ervaringen. Maar de herinnering aan het onderwijs als startende leerkracht is voor minder mensen weggelegd. En waarschijnlijk roepen de gedachten daaraan uiteenlopende gevoelens op. Verbazing kan zich bijvoorbeeld van je meester maken, wanneer een groep kinderen jou op je eerste wenk gehoorzaamt en iedereen stil en rustig wordt; machteloosheid als met een groep pubers geen land te bezelen valt; paniek omdat je eerste lesplan veel te omvangrijk blijkt en het lesuur dus veel te kort; schaamte wanneer een begaafde student een intelligente vraag stelt waarop jij zo gauw geen antwoord paraat hebt. Om nog maar te zwijgen over de teleurstelling wanneer je eerste demonstratieproef mislukt of alle technische apparatuur het bij je eerste presentatie laat afweten. En hoe aan leerlingen iets van de ontroering over te brengen, die jij als leraar voelt bij de schoonheid van een mooi gedicht? Of je voldoening wanneer de uitleg van een moeilijke natuurkundige theo-

rie blijkt begrepen of het enthousiasme over ontwikkelingen in de samenleving, die jijzelf nog hebt meegemaakt en nu als geschiedenis moet behandelen? Les geven is niet gemakkelijk. En dat is niet alleen een probleem van onze tijd.

Deogratias, een bezorgde leraar

Rond het jaar 400 was in Carthago een jonge diaken verantwoordelijk voor een soort basiscursus over het christelijk geloof. Hij moest die cursus geven aan allerlei mensen die zich om verschillende redenen wilden aansluiten bij de katholieke kerk. De diaken heette Deogratias ('Goddank'). Er is niet veel over hem bekend: we weten eigenlijk alleen dat hij Augustinus (354-430) om hulp en advies vroeg bij zijn werkzaamheden. Omdat de naam *Deogratias* in Noord-Afrika niet veel voorkwam, leggen sommigen verband met andere teksten uit Augustinus' werk, waarin die naam staat vermeld.¹ De diaken Deogratias zou dan dezelfde zijn als de priester aan wie Augustinus later tussen 406 en 412 een brief heeft geschreven. In deze *epistula* 102 helpt de bisschop van Hippo Regius de Carthaagse priester in te gaan op zes geloofsvragen van een bevriende heiden. Misschien is het ook dezelfde Deogratias aan wie in de jaren 454-457 de bisschopszetel van Carthago werd toevertrouwd.²

1 Vgl. Madec 1991, 9-10. Voor volledige bibliografische gegevens zie de literatuurlijst achter de inleiding.

2 Siniscalco 2001, 333 trekt de verbanden in twijfel.

Goed onderwijs

Christendom voor beginners

Voorwoord

[1] Je hebt me gevraagd, broeder Deogratias, of ik je iets bruikbaar wilde schrijven over godsdienstonderwijs aan beginners. Je hebt namelijk gezegd dat in Carthago, waar jij diaken bent, vaak mensen bij je worden gebracht voor een eerste kennismaking met het christelijk geloof. Dat komt door je reputatie als godsdienstleraar op grond van je geloofskennis en je aangename manier van spreken.

Maar je stuit daarbij vrijwel steeds op problemen. Hoe moeten de elementen van ons geloof die ons tot christenen maken, op een passende manier worden overgebracht? Waar begin je je verhaal en hoe ver moet je doorgaan? Moeten we een soort aanmoediging toevoegen als het verhaal is afgerond? Of hoeven we alleen voorschriften te geven, zodat de luisteraar weet dat hij het leven en de praktijk als christen onder de knie heeft als hij die naleeft? Vaak overkomt het je, zo klaag je openhartig, dat je tijdens een lang en ongeïnspireerd betoog ook bij jezelf waardeloos overkomt en afkeer wekt, om maar te zwijgen van degene voor wie jouw woorden als kennismaking dienen en de anderen die er als toehoorders bij zitten.

Noodgedwongen vraag je mij daarom dringend – en je doet een beroep op de liefde die ik jou verschuldigd ben – er geen probleem van te maken jou hier iets over te schrijven, tussen mijn andere bezigheden door.

[2] Ik voel mij trouwens niet alleen op persoonlijk vlak geroepen door mijn dienstbaarheid en mijn liefde voor jou, maar ook in het algemeen door die voor onze Moeder de kerk. Als de Heer mij beveelt met mijn inspanningen, die ik door zijn vrijgevigheid kan inzetten, degenen te helpen die Hijzelf voor mij tot broeders heeft gemaakt, mag ik dat op geen enkele manier weigeren, maar moet ik het bereidwillig en vol overgave op me nemen. Ik wil toch graag dat de schat van de Heer wijd en zijd wordt uitgedeeld? Als ik dus merk welke moeilijkheden mijn medebedienaars bij het uitdelen ervaren, moet ik me volledig inzetten om ervoor te zorgen dat zij vlot en goed toegerust kunnen doen wat zij zo ijverig en toegewijd willen doen.

[3] Maar wat je eigen kijk op de dingen betreft: maak je maar niet druk dat je zo'n betoog vaak ondermaats en vervelend vindt. Want het zou heel goed kunnen dat degene aan wie jij les geeft dat niet vindt! Maar omdat jij zelf iets beters wilt laten horen, vind je wat je zegt onvoldoende voor de oren van anderen.

Mijzelf bevat mijn eigen betoog ook bijna nooit. Want ik heb mijn zinnen gezet op iets beters, waarvan ik vaak van binnen geniet voordat ik begonnen ben het in klinkende woorden uit te drukken; en wanneer me dat minder goed lukt dan ik dacht, stoort het me dat mijn tong geen recht kan doen aan mijn hart. Want bij alles wat ik begrijp

wil ik dat mijn toehoorder het ook begrijpt, maar ik merk dat ik niet zo spreek dat ik dat ook voor elkaar krijg. De voornaamste oorzaak daarvan is dat het inzicht mijn geest doordringt als een snelle lichtflits, terwijl het spreken traag is en lang duurt en heel anders is. En tijdens het spreken heeft het inzicht zich alweer in zijn eigen hoekje verborgen. Maar toch, omdat dat inzicht op wonderlijke wijze enkele sporen in mijn geheugen heeft geprent, blijven die een paar lettergrepen lang hangen.

En op basis van die sporen maken we klanktekens die taal worden genoemd, zoals Latijn, Grieks, Hebreeuws of welke andere taal dan ook. En het maakt niet uit of die tekens worden gedacht of ook uitgesproken. Die sporen van het inzicht zijn niet Latijns, Grieks, Hebreeuws of specifiek voor enig ander taalgebied, maar ze worden op dezelfde manier in de geest gevormd als gelaatsuitdrukkingen in het lichaam. Het woord 'woede' bijvoorbeeld luidt in het Latijn anders dan in het Grieks, en weer anders in allerlei andere talen, maar een boze gelaatsuitdrukking is niet Latijns of Grieks. Daarom is het niet voor iedereen ter wereld begrijpelijk wanneer iemand in het Latijn zegt: 'Ik ben boos', maar alleen voor Latijnstaligen. Als echter iemands ontbrandende drift naar zijn gezicht uitstraalt en zijn gelaatsuitdrukking bepaalt, dan is dat merkbaar voor iedereen die zo'n boos mens ziet.

Maar het is niet mogelijk de sporen die het inzicht in het geheugen prent op zo'n manier via het stemgeluid te uiten en zagezegd aan te reiken aan het zintuig van de luisteraars zoals een gezichtsuitdrukking dat doet: open en

1. Goed onderwijs geven

Het verhaal vertellen

[5] Het verhaal is compleet wanneer het eerste godsdienst-onderwijs voor elke kandidaat loopt vanaf de tekst *In het begin schiep God de hemel en de aarde* tot aan de huidige tijd van de kerk. Maar daarom hoeven we nog niet de complete Pentateuch,¹ de volledige boeken van Rechters, Koningen en Ezra, het complete evangelie en de Handelingen van de Apostelen uit het hoofd voor te dragen, als we die woord voor woord van buiten kennen, ofwel de hele inhoud van die boeken in onze eigen woorden na te vertellen en te verklaren. Daar is geen tijd voor en het is ook helemaal niet nodig.

Wat moeten we dan wel? Een korte, algemene samenvatting geven van alles, op zo'n manier dat we een selectie maken van enkele bijzondere gebeurtenissen die plezierig zijn om naar te luisteren en die op beslissende momenten in de geschiedenis liggen. We moeten die zagezegd niet tonen als een handschrift in een foedraal en meteen weer aan het zicht onttrekken, maar er even bij blijven stilstaan. We moeten als het ware de inhoud eruit halen en uitspreiden en aan de toehoorders voorhouden om te bekijken en bewonderen. De rest kunnen we dan snel doorlopen en zo in het grotere geheel vervlechten.

Op die manier komen de punten die we het meest onder de aandacht willen brengen het best tot hun recht, doordat de rest op de achtergrond blijft. Dit voorkomt ook dat de luisteraar al vermoeid is als hij bij die punten aan-

komt terwijl we hem met ons verhaal juist willen stimuleren, of dat zijn geheugen in de war raakt terwijl hij van onze lessen juist iets moet opsteken.

[6] In alle dingen moeten wij natuurlijk zelf het doel voor ogen houden van het gebod dat luidt: *De liefde die voortkomt uit een rein hart, een zuiver geweten en een oprecht geloof.* 1 Tim 1,5
Al onze woorden moeten we daarop betrekken. Maar dat niet alleen, we moeten ook de blik van degene die wij met ons woord onderrichten daarheen leiden, daarop richten. Alles wat we in de Heilige Schrift lezen van voor de komst van de Heer is namelijk maar voor één doel geschreven: als verwijzing naar zijn komst en als voorafbeelding van de toekomstige kerk, dat wil zeggen het volk van God onder alle volkeren, zijn lichaam. Daarbij worden dan ook alle heiligen meegerekend die al voor zijn komst leefden in deze wereld. Zij geloofden evengoed dat Hij zou komen als wij dat Hij gekomen is! Vgl. Kol 1,18

Het is als in het verhaal van Jakob. Nog voor zijn geboorte stak hij een hand uit de moederschoot en hield daarmee ook de voet van zijn eerder geboren broertje vast, waarna uiteraard het hoofd volgde en dan onvermijdelijk de rest van zijn ledematen. Maar dat hoofd overtreft in waardigheid en macht niet alleen de ledematen die volgden, maar zelfs de hand die bij de geboorte voorafging. Het heeft de eerste plaats, niet qua moment van verschijnen maar wel van nature. Vgl. Gn 25,24-26

Zo ook heeft de Heer Jezus Christus voordat Hij verscheen als een mens van vlees en bloed, voordat Hij in zekere zin uit de moederschoot van zijn verborgenheid aan-